

PATRIMONIUM.MK

УДК 7.025
930.85

ISSN 1857-5811

ПАТРИМОНИУМ.МК PATRIMONIUM.MK
Списание за културното наследство PERIODICAL FOR CULTURAL HERITAGE
- споменици, реставрација, музеи - - MONUMENTS, RESTORATION, MUSEUMS -
Година 11, број 16 / 2018 Year 11, N° 16 / 2018

Уредник *Editor*
Дарко Николовски Darko Nikolovski

Редакциски одбор: *Editorial board:*
Елизабета Димитрова Elizabeta Dimitrova
Иван К. Заров Ivan K. Zarov
Марула Николовска Marula Nikolovska
Мирјана М. Машниќ Mirjana M. Mašnić
Роберт Петковски Robert Petkovski
Елизабета Касапова Elizabeta Kasapova

International Editorial board:
Smiljka Gabelić (Belgrade)
Ioannis Sisiou (Kastoria)
Ivanka Gergova (Sofia)
Marina-Ileana Sabados (Bucharest)
Mihail Butirski (Moscow)
Jancarkova Julie (Prague)

Издавањето на ова списание го помогна
Министерството за култура на Р. Македонија

The publishing was supported by
The Ministry of Culture of the Republic of Macedonia

ПАТРИМОНИУМ.МК PATRIMONIUM.MK

Списание за културното наследство
- споменици, реставрација, музеи -
Година 11, број 16 / 2018

PERIODICAL FOR CULTURAL HERITAGE
- MONUMENTS, RESTORATION, MUSEUMS -
Year 11, N° 16 / 2018

КАЛАМУС CALAMUS

Скопје 2018 Skopje 2018

СОДРЖИНА CONTENTS

- Гоце НАУМОВ, Алберт ХАФНЕР, Бојан ТАНЕСКИ, Јоханес РАЈХ, Марко ХОШТЕТЛЕР, Валентина ТОДОРСКА, Леа ЕМЕНЕГЕР, Корин ШТЕХЕЛИ, Сонке ЗИДАТ, Џон ФРАНЦУЗ, Матиас БОЛИНГЕР и Стела ПАПАДОПОЛУ*
ИСТРАЖУВАЊЕ НА ЛОКАЛИТЕТОТ ПЛОЧА - МИКОВ ГРАД ВО 2018 ГОДИНА
[11]
- Перо СИНАДИНОВСКИ*
ОБИД ЗА ХРОНОЛОШКА ДЕТЕРМИНАЦИЈА ЗА ПОЧЕТОКОТ НА ДОЦНИОТ НЕОЛИТ ВО ИСТОЧНА МАКЕДОНИЈА
[37]
- Damjan DONEV*
ARGOS ON THE VARDAR: THE FIRST CONTRIBUTION OF A CERAMIC SURVEY
[51]
- Викторија СОКОЛОВСКА*
МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА АГРИЈАНА
[79]
- Бобан ХУСЕНОВСКИ*
ЖЕНСКИ ГРОБ СО КУЛТНА ПАЛКА ОД НЕКРОПОЛАТА МИЛЦИ - ГЕВГЕЛИЈА
[103]
- Перо АРЏАНЛИЕВ*
МОНЕТОКОВАЊЕТО НА ДАСАРЕТИТЕ
[127]
- Роберт ПЕТКОВСКИ*
СИМБОЛНИ СЦЕНИ И ЖИВОТИНСКИ ПРЕСТАВИ НА НАДГРОБНИТЕ СПОМЕНИЦИ НА БАЛКАНОТ ОД РАНОАНТИЧКИОТ ПЕРИОД ОД КРАЈ НА 6 в.ст.е. - 1 в.ст.е.
[137]
- Зоран ГЕОРГИЕВ*
БЕЛЕШКИ ЗА ДВЕ ФРЕСКО-СЛИКИ ВО СТОБИ
[151]
- Јане КЛЕКОВСКИ*
РИМСКИТЕ ПАГАНСКИ ОБИЧАИ ВО ДЕНЕШНИТЕ ТРАДИЦИОНАЛНИ ПОГРЕБНИ ОБИЧАИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
[159]
- Ариадна ВОРОНОВА*
РАНОХРИШЋАНСКЕ БАЗИЛИКЕ СЕВЕРНЕ ДАЛМАЦИЈЕ И КВАРНЕРА: ПРОБЛЕМ ТИПОЛОГИЈЕ
[181]
- Ана ЈОРДАНОВА*
ТРИ ПРСТЕНИ ОД КРАЈОТ НА КЛАСИЧНИОТ ПЕРИОД НА ОСМАНЛИСКАТА ИМПЕРИЈА (1300-1600) ОД НЕКРОПОЛАТА ВО МОРОДВИС
[193]
- Гоце НАУМОВ, Алберт ХАФНЕР, Бојан ТАНЕСКИ, Јоханес РАЈХ, Марко ХОШТЕТЛЕР, Валентина ТОДОРСКА, Леа ЕМЕНЕГЕР, Корин ШТЕХЕЛИ, Сонке ЗИДАТ, Џон ФРАНЦУЗ, Матиас БОЛИНГЕР и Стела ПАПАДОПОЛУ*
ИСТРАЖУВАЊЕ НА ЛОКАЛИТЕТОТ ПЛОЧА - МИКОВ ГРАД ВО 2018 ГОДИНА
[36]
- Перо СИНАДИНОВСКИ*
DETERMINATION OF CHRONOLOGY ABOUT THE BEGINNING OF THE LATE NEOLITHIC PERIOD IN EASTERN MACEDONIA
[50]
- Дамјан ДОНЕВ*
ГРАДОТ АРГОС НА РЕКАТА ВАРДАР: ПРВИ РЕЗУЛТАТИ ОД РЕКОГНОСЦИРАЊЕТО НА КЕРАМИЧКИОТ ПОКРИВАЧ
[78]
- Viktorija SOKOLOVSKA*
MATERIAL CULTURE OF AGRIANES
[102]
- Boban HUSENOVSKI*
A FEMALE GRAVE WITH A CULT ROD IN THE NECROPOLIS OF MILCI –GEVGELIJA
[126]
- Pero ARDJANLIEV*
THE COINAGE OF THE DASSARETAI
[136]
- Robert PETKOVSKI*
SYMBOLIC SCENES AND ANIMAL IMAGES DEPICTED ON THE GRAVE STONES ON THE BALKANS IN THE EARLY ANTIQUITY FROM THE END OF THE 6th CENTURY B.C. - 1st CENTURY B.C.
[150]
- Zoran GEORGIEV*
NOTES ON TWO EARLY CHRISTIAN FRESCOES IN STOBI
[158]
- Yane KLEKOVSKI*
THE ROMAN PAGAN CUSTOMS IN THE PRESENT DAY TRADITIONAL FUNERAL PRACTICE IN REBUBLIC OF MACEDONIA
[180]
- Ariadna Voronova*
EARLY CHRISTIAN BASILICAS OF NORTHERN DALMATIA AND THE KVARNER ISLANDS: THE PROBLEMS OF TYPOLOGY
[192]
- Ana JORDANOVA*
THREE RINGS FROM THE END OF THE CLASSIC PERIOD FROM THE OTTOMAN RULE (1300-1600) ORIGINATING FROM THE NECROPOLIS OF MORODVIS
[198]

Лидија КОВАЧЕВА *Lidija KOVACEVA*
ИНКВИЗИЦИЈАТА КАКО КЛУЧНА РАЗЛИКА
МЕЃУ ЗАПАДНИОТ И ИСТОЧНИОТ
ХРИСТИЈАНСКИ СВЕТ
[199] [206]

Милан БОШКОСКИ *Milan BOSKOSKI*
ИМА ЛИ ПОТРЕБА ОД ДИЛЕМИ:
САМОИЛ ИЛИ САМУИЛ
[207] [218]

Jovica Grozdanovski
Приказ на книга

Επιγραφές Κάτω Μακεδονίας
(μεταξύ του Βερμίου όρους και του Αζιού ποταμού). Τεύχος Β', Μέρος Α' (Επιγραφές Αλώρου, Αιγεών, Μιεζάς, Μαρινίας, Σκύδρας, Νεαπόλεως, Έδεσσας) & Μέρος Β' (Επιγραφές Κύρρου, Γυρβέας, Πέλλας, Αλλάντης, Ιχνών, Ευρωπού, Βόρειας Βοττίας, Αλμωπίας).
[219] [222]

Татјана ВУЛЕТА *Tatjana VULETA*
СТРАНИ ЕЛЕМЕНТИ У ОДЕЖДИ
КАРАНСКИХ КТИТОРА – ОТИСАК СВЕТА КАО
СИМБОЛ ЕТНОСА, I део
[223] [242]

Smiljka GABELIĆ *Smiljka Gabelić*
UZIDANA PLOČA SA NATPISIMA U LESNOVU
[243] [248]

Анђела Д. ГАВРИЛОВИЋ *Анђела ГАВРИЛОВИЋ*
THE LION MASK MOTIF ON THE PILLAR OF ST.
SYMEON THE WONDER-WORKER IN LESNOVO
(1349). ITS ORIGIN AND MEANING
[249] [258]

Ана ПОПОВА *Ана ПОПОВА*
WARRIORS SAINTS IN THE CHURCH OF ST.
GEORGE AT POLOŠKO
[259] [268]

Викторија ПОПОВСКА-КОРОБАР *Viktorija POPOVSKA-KOROBAR*
НАВРАЌАЊЕ НА СТАРИТЕ ХОРОСИ ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
[269] [304]

Дарко НИКОЛОВСКИ *Darko NIKOLOVSKI*
ЦРКВАТА СВ. НИКОЛА ВО
С. УЛАНЦИ, ГРАДСКО
[305] [326]

Јулија ТРИЧКОВСКА *Јулија ТРИЧКОВСКА*
НЕКОИ АСПЕКТИ НА ЦРКОВНАТА УМЕТНОСТ НА
БАЛКАНОТ ОД XVIII И XIX ВЕК
[327] [352]

Љиљана СТОШИЋ *Ljiljana STOŠIĆ*
ДУБОРЕЗ ИКОНОСТАСА МАНАСТИРА
СВЕТИ ЈОВАН БИГОРСКИ И
БИБЛИЈА ЕКТИПА
[353] [362]

Јехона СПАХИУ ЈАНЧЕВСКА *Јехона СПАХИУ ЈАНЧЕВСКА*
THE LAST JUDGEMENT IN THE CHURCH OF
ST. GEORGE IN BANJANI
[363] [384]

Иванка ГЕРГОВА
МАЙСТОР ВЕЛЈАН ОГНЕНОВ
[385]

Ivanka GERGOVA
THE MASTER VELJAN OGNENOV
[396]

Славчо КОВИЛОСКИ
ЦРКВАТА „СВЕТИ НИКОЛА“
ВО СЕЛО ВРАНЧЕ, ПРИЛЕПСКО
[397]

Slavcho KOVILOSKI
THE CHURCH OF ST. NICHOLAS IN THE
VILLAGE OF VRANCHE, PRILEP AREA
[410]

Снешка ЛАКАЛИСКА
ИЛУСТРИРАНИ БОЖИГРОПСКИ
СЕРТИФИКАТИ ЗА ПРОСТУВАЊЕ НА ГРЕВОВИТЕ
– INDULGENTIA / SYNCHORONARTIA
[411]

Sneška LAKALISKA
ILLUSTRATED HOLY GRAVE CERTIFICATES
FOR PARDONING SINS - INDULGENCE/
SYNCHORONARTIA
[420]

Стевче ТОДОРОВСКИ
ВО ПОТРАГА ПО АВТЕНТИЧНОСТА
НА ЕДНА СЛИКА
[421]

Stevče TODOROVSKI
VO POTRAGA PO AVTENTICHNOSTA
NA EDNA SLIKA
[434]

Небојша ГАЦИЌ, Љиљана ГАЦИЌ
АРХИТЕКТУРА СВЕТИХ АРХАНЉЕЛА
И ЊЕГОВИ ГРАДИТЕЉИ
[435]

Nebojša GADŽIĆ, Ljiljana GADŽIĆ
HOLY ARCHANGELS ARCHITECTURE
AND ITS BUILDERS
[450]

Петар НАМИЧЕВ, Екатерина НАМИЧЕВА
ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО
КИЧЕВСКО ОД 19-ТИ И ПОЧЕТОКОТ
НА 20-ТИ ВЕК
[451]

Petar NAMIČEV, Ekaterina NAMIČEVA
THE TRADITIONAL ARCHITECTURE IN THE REGION
OF KIČEVO FROM THE 19th AND THE BEGINNING
OF THE 20th CENTURIES
[472]

Ana DUMITRAN
MUSEIKON – A NEW ROMANIAN MUSEUM
OF RELIGIOUS ART
[473] [476]

Evjeni MATO (THOMAGJINI)
CHRONICLE OF RESTORATION INTERVENTIONS IN BUTRINT
NATIONAL PARK FOR EXAMPLE THE RESTORATION OF THE
CIRCUIT WALL ALONG VIVARI CHANNEL AND BUTRINT'S LAKE
[477] [484]

Анђела ГАВРИЛОВИЌ
Приказ књиге
Смиљка Габелић, Челопек. Црква Светог Николе (XIV и XIX век), Београд 2017,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Институт за историју уметности
(287 стр., ISBN 978-86-6427-059-5; COBISS.SR-ID 231003660)
[485] [488]

Елизабета ДИМИТРОВА
Промоција на книгата
КОНЗЕРВАТОРСКО РЕСТАВРАТОРСКИ МЕТОДИ И ТРЕТМАНИ НА
ОХРИДСКАТА ЗБИРКА ИКОНИ ОД АНГЕЛИНА ПОПОВСКА
[489] [494]

Петар НАМИЧЕВ, Екатерина НАМИЧЕВА

ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА ВО КИЧЕВСКО ОД 19-ТИ И ПОЧЕТОКОТ НА 20-ТИ ВЕК

Клучни зборови: куќа, камен, обичаи, населба, курбан

Апстракт: Градителското наследство опфаќа елементи од стопанските градби и живеалиштата што имаат одредени локални специфики. Доминираат модели на живеалишта од затворен тип, со стопански објекти што се приспособени на занимањето на населението и потребите на семејството. Притоа се користени локални материјали донесувани од непосредната околина, со одредена методологија и верувања при начинот на подготовка за градење. Одредено влијание извршиле и занаетчиската особеност на градителските тајфи, кои врз основа на своето искуство и локалните сфаќања создале модел на куќа од затворен тип. Притоа е значајна примената на обичаите при започнување, градење и влегување во новоизградената куќа, како одраз на почитувањето на традицијата во регионот. Врз база на истражувањата констатираме дека врз основа на условите за градење, потребите на семејството, инвентивноста на градителските тајфи и почитувањето на локалните етнички обичаи, создадена е специфична форма на станбени градби, со одредени карактеристики на одреден модел, како дел од градителското наследство на регионот.

Вовед

Материјалот опфаќа истражување што се однесува на група селски населби (Србјани, Козичино, Дупјани, Свето, Речани, Рабетино, Миокази, Орланци, Јудово, Кленоец, Бржани, Иваништа, Ехловец, Цер, Црско, Прострање, Белица, Мало и Големо Црско) во околината на населбата Кичево. Селските населби се лоцирани во кичевската котлина, на високите планински површини, речните долини или на терасестите површини од некогашното постоење на езеро во овој предел. Во речните долини положбата на селата се групира на око-

лу речните текови како селата Ехловец, Кленоец, Белица, Јудово, или поставени на речните тераси Рабетино, Дупјани, Козичино, Миокази, Орланци и др. На дното на котлините, на терасестите површини и речните долини се формирале селските населби од старите задруги или средновековните турски поседи-чифлици (Смиљаниќ, 1931). На дното на котлината се формирал чифлигарскиот тип на села со распоред на куќи кои биле збиени околу кулата на бегот(ага) со високи оградени сидови, каде што се формирал неправилен распоред на улици-сокаци, приспособени на конфигурацијата на теренот (Миокази, Србјани). Селата во речните долини се средно збиени, а формата на улица скоро и да не се појавува (Рабетино, Ехловец, Кленоец, Иванчишта, Јудово, Белица, Козица, Цер, Прострање, Мало и Големо Црско). Во селото Белица куќите се групирани покрај реката, средно збиени куќи како и во Јудово, селото Бржани има куќи поставени на стрмна падина, Рабетино е поставено на речна тераса, на раб од тераса се поставени селата Дупјани, Световрачи, Орланци, на висока тераса е селото Козичино, Речани. На тој начин се одредила најповолна положба за локација на селската населба.

Селските населби во регионот на околината на Кичево се во најголемиот број од збиен тип, лоцирани во подпланински терен. Според пописот од 1921 можеме да ја согледаме населеноста на селските населби според бројот на жители: Кичево (5952), Ехловец(343), Иванчишта (371), Белица (655), Јудово (159) Србјани (432), Рабетино (185), Козичино (252) (Миокази (195), Орланци (632), с.Г.Црско (319), с.Црско(371), с.Прострање (503) и с.Смиљаниќ, (1931).

Најчесто селските населби се поделени на маала, каде што се среќава поделба на горно и долно маало (с.Речани, с.Миокази, с.Јудово, с.Дупјани), додека кај селата со поголем број куќи поделба-

та на маалата покрај горно, долно, е формирано и средно маало (с.Цер, с.Козичино).

Селата во овој регион се од типот на збиен медитерански тип, кои се населби со збиен распоред на куќи сидани од камен, под влијание на византиската цивилизација (Цвијик, 1987).

Селата во овој предел биле богати со извори, при што се граделе чешми и воденици: шест чешми во селото (с.Ехлоец), осум воденици (с.Козичино) три воденици (с.Дупјани), додека во с.Речани имало една воденица и три до четири бунари. Во оваа област за копање на бунарските јами доаѓале занаетчиите од с. Лисичани.

1. Стопански двор

Стопанскиот двор во селските населби се формирал врз основа на потребите и занимањето на семејствата, кои граделе помошни објекти со големина и форма приспособени на локалните сфаќања и традицијата на гредење.

Дворот се формирал со сидана ограда - *авлија* (с.Рабетино) или ограда со *тараби* - *плот со платици* (с.Рабетино). Во дворот покрај живеалиштето се градел амбар за складирање зрнести производи, како издвоена градба во дворот или на чардакот, во куќата. Амбарот во дворот има форма на мала кула, со една просторија за престој, најчесто поставена на горното ниво (с.Рабетино). Во кошот се чувала пченка, покрај куќата или во дворот.

Плевните се граделе во близина на селото групирани, се нарекувале *гумништа*. Во непосредна близина се граделе бачила, со форма на мала колиба од гранки, каде што се престојувало преку лето и се складираше преработените млечни производи. *Кошарата* се градела во форма на буквата П, за да има затворен и заштитен простор, за престој на добитокот и на овчарите.

Плевните сами ги правеле селаните, како самостојни градби или на горното ниво била поставена плевната, додека вкопан во почвата се поставувал клет (с.Ехлоец). Во состав на дворното место се граделе *куќарици* (*бекарици*) простор каде што плетеле девојките летно време. Исто така, некои куќи имале фурни, колипчиња, граделе и стреи за чување огревно дрво, просторија со казан за ракија, кочина за чување свињи, трло со плот покрај куќата, или во трлото од *кеварот* добитокот се пуштал на отворениот простор. Карактеристична е формата на амбар специјално направен, или вграден во куќата, со испуштени греди од куќата (с.Г.Црско).

Во просторот на куќата се правела и посебна соба за амбари, или поставен во тремот на куќата

издигнат на камења, се прави дрвенарија, сандаци, со капаци во кош, за рж, овес, пченица и др. (с.Г.Црско). Казаните биле поставени настрана од дворот, каде што се правела ракија во казан (*се варела*) во куќарчиња. Овчарите си имале посебно *колипче* во близина на добитокот, притоа домаќините им носеле храна, во просторот на колибата се палел оган околу кој имало столчина-*триногалчиња*.

Бавчи се поставувале околу куќата, каде што се саделе земјоделски производи за потребите на семејството. Кочина се градела на спротивната страна во дворот од куќата, од дрва со дирекци. Овците се чувале во клед под плевната.

Занимањето на населението е поврзано со обработливата површина во околината, односно земјоделство и сточарство, додека од занаетите најмногу се спомнуваат кројачкиот, коларскиот, качарскиот, ковачкиот, мутавцискиот, грнчарскиот, дрводелскиот и сидарскиот.

2. Карактеристики на живеалишта

Во хронологијата на развој на живеалиштата на територијата на Кичевија можеме да констатираме неколку етнолошки термини што се применувале од страна на населението, со што се дефинирале неколку модели, според нивната просторна структура. Првичните примитивни живеалишта се нарекувале *изби*, каде што престојувала целата семејна задруга, додека подоцна терминот *изба* се употребувал за просторија во приземјето за складирање на производи и предмети. Овие живеалишта се граделе од камен со еден простор, огниште на средината и отвор - баца на покривот, од каде што излегувал чадот. Просторот за престој и спиење околу огништето се нарекувал - *катиште*, додека на другата страна се оставал простор за добитокот - *пондила*. Над огништето се поставувал черен, со заштитна плоча од штици. Во овој простор живееле и до 50 членови од семејната задруга. Се влегувало преку влезна врата - *голема врата*, а на задната страна се оставала *мала врата*. Овој модел на живеалиште немал подрумски простор и се нарекувал - *поземечка* или *земечка*, односно, *куќиште* или *стара куќа*. (Смиљаниќ, 1931). Со зголемување на потребите на семејните задруги, одредени куќи се разгранувале и одделувале делови од задругите, при што формирале нова просторна групација- маало.

Вториот модел на живеалиште произлегол од примената на подрумска просторија - *клед* под еден дел од површината на куќата. Просторот за добитокот се издвоил во посебна просторија- *пондила*, со јасли на едната страна, покрај сидот.

Просторијата за живеење се нарекувала – *куќа*, и отворен простор - *чардак*, најчесто со отворени прозорци, а се вградувал и амбар изграден од дрвени греди и штици, најчесто на едниот агол од куќата. Просториите *одаи* биле на катот, или подоцна се практикувала *зимска одаја* што се поставувала во приземјето.

Притоа во терминологијата на модели на куќи се употребува – *куќа на пондила* или според материјалот за покривање со слама - *сламеница*. Од куќата на пондила, кога не се затворал просторот со сидови, се формирал моделот на куќа на *диреци* (с.Дупјани). Приемнувана е терминологија за просторот на тремот - *пред куќи* (с.Ехлоец), *изба* (за складирање вино, сирење, млеко), клед, плевна, како простории од куќата.

Подоцна од почетокот на 20 век куќите се सिдале со масивни камени сидови, со елементи преземени од градската куќа, во однос на надворешното и просторното обликување.

Во оваа област најчесто се среќаваат куќи со приземје и кат, или со три нивоа, кои во приземјето имале *кевар* и кат каде што биле сместени одаите и чардакот.

Во зависност од формата и големината на чардакот се дефинираат неколку основни карактеристики кај куќата во кичевскиот регион. Во помал број се применува отворен чардак кој има положба во срединат (с.Црско), странично (с.Јудово) или поретко по целата должина на основата на куќата (с.Кленоец). Чардакот иако со мала површина ја извршува функцијата на поврзување на сите други простории. Затворениот чардак повеќе се применува во затворениот концепт на куќата во кичевско (с.Црско, с.Јудово, с.Миокази, с.Белица.)

Братските куќи (с.Г.Црско) претставуваат развиен модел на куќа што произлегол од организацијата и потребите на семејството, каде што се издвојувале две или повеќе засебни просторни целини кои функционираше одвоено. Иако овој модел е карактеристичен за целата територија на станбените објекти на Балканот од истиот период, во овој регион просторната поделба се реализирала во внатрешноста на куќата. Затворениот концепт на просторна организација често овозможува просторната поделба да не е видлива од надворешната страна.

Преку анализата на различните модели на куќи во регионот констатираме дека постои континуиран развој на просторната организација, која се приспособува на функционалните потреби на семејството според обемот и различниот карактер на селската куќа. Сепак можеме да констатираме затворен концепт на просторно решение, кое

најчесто се организира со економски помошни простории во приземјето и станбените простории, одајата и чардакот на катот. Моделот на просторно решение од затворен тип овозможувал да доминира камениот сид, најчесто со димензија во приземјето од 60 до 80 см, или на катот од 40 – 65 см дебелина.

3. Ентериер

За согледување на еволуцијата на внатрешното обликување на просторот, потребно е да се опише куќата на клед, каде што во просторијата - *куќа*, на средината или покрај еден сид, над огништето се формира кош, во форма на инка, и оцак на покривот. Над огништето висат *верушки*, со *куќало* надвиснато над огнот, со камен - *кладник* на страната.

Подоцна одредени покуќнински предмети се задржале во употреба, со модернизирање на формата на огништето преку зголемување на димензијата на прозорците и опремата. Задолжителен дел од покуќнинскиот мебел во просторијата покрај огништето биле *ноќви* за подготовка на леб. Во куќата ентериерот содржел подвижни покуќнински предмети: *трпеза* или *софра* околу која се користеле мали столчиња, *ношви* за подготовка на лебот, за чување на лебот, *текмесад* за месење леб, *водник* за чување стомни, голем број садови, дулиња, ѓум, поличка (с.Г.Црско) рогузини на кои се спиело и кои специјално се правеле од слама од 'рж и се врзувале со јажиња. Во конструкцијата на влезната врата се поставувало железо зад едниот дел од вратата - *канџи*, кои поврзани со сидот обезбедувале осигурување од отварање на крилото на вратата (с.Јудово). Декорацијата на ентериерот има скромни елементи кои се приспособени за потребите на населението, односно концептот на применетата конструкција на градбата.

4. Надворешна обработка

Планинската остра клима диктирала примена на камени сидови, кои доминирале во надворешното обликување, со одредени обработки на дрвото на нивото на катот, преку положбата на чардакот или вградениот амбар, со што се создала одредена динамика на изгледот на куќата.

За подобрување на динамиката на фасадата еркерите се поставуваат најчесто симетрично на фасадата (с.Речани). Амбарите се вградувале во куќите поради обезбедување на сигурност од штети, што придонесло за поделба на фасадата (с.Речани).

Ритамот на прозорците се поставувал во симетрична положба во однос на целокупниот изглед на фасадата. Најчесто прозорците се поставувале

во пар по два, со што се препознавала положбата на одредена просторија. Најчесто се поставувал чардак, (отворен или затворен) во средината на катот, додека од двете стани се оставале по два прозорци, симетрично поставени, и како концепт најчесто е применуван во обликување на надворешната челна фасада (с.Цер, с.Дупјани). Асиметрично поставените елементи на фасадата се во поголема мерка карактеристични за бочните и задната фасада од куќата. Поретко се оставал еден отвор во просторијата за прозорец, што била карактеристика за подрумските простории.

Во надворешното обликување се применувала триаголна конструктивна форма на предната фасада - *тимпанон*, со што се нагласувала централната просторија, најчесто над отворениот или затворениот чардак (с.Речани). *Тимпанон* најчесто се поставувал централно во средината на челната фасада, со што покрај декоративната функција, со подигање на покривот на тој дел се подобрувала изолацијата на внатрешниот простор со зголемување на воздушниот простор (с.Речани).

Целокупната надворешна обработка на куќата доминира на камениот ѕид, со прозорски отвори, најчесто затворен чардак на катот или поретко отворен. Кај отворениот чардак декорацијата се надополнувала со примена на отвори на штиците од оградата, кои имале декоративна функција, со користење на геометриски правилни елементи, во една или во неколку хоризонтални линии.

Можеме да констатираме дека во надворешната обработка на фасадната површина доминира камениот ѕид, со умерени обработени површини со дрвени облоги на отворениот чардак, на оградите или со вградени амбари, кои најчесто се поставувале на едниот агол од куќата. На тој начин се постигнувала одредена динамика на структурата на фасадата, при што се создал одреден препознатлив карактеристичен изглед на куќата од овој регион.

5. Основни градежни материјали

Материјалите што се користеле за градење на куќите најчесто се носеле и подготвувале од локалните наоѓалишта што биле во непосредна близина на селските населби, а во реализацијата често учествувале и соселаните кои помагале за побрзо да се изгради куќата. Основните материјали биле каменот, дрвото и обработената земја, кои се подготвувале пред да се почне со градењето на куќата.

При подготовката на дрвен материјал се подготвувале гредите и столбовите, грубо обработените штици и други помошни видови дрвен мате-

ријал (гредички, *плетар*, необработени гранки и сл.). Дрвата се сечеле на погibel, ако е на новина да му се извади кората (с.Црско) во спротивно *цврци ќе ги јадат* (с.Кленоец).

Секоја селска населба имала своја локална месност од каде што го сечеле и носеле дрвото до куќата: во с.Речани дрва, најчесто дабовина, носеле од Зеленишта, во с.Миокази дабово дрво од месноста Орман, во с.Јудово дрво (бука) се носело од месностите Гољак, Средоред, во с.Ехлоец дрво (бука и даб) носеле од месностите Буина, Чукари, Ржанило, Грашишта, Грмаѓе, Голема нива, Литовишта, кои претходно ќе ги *насандрачат - да не се криват со луфт меѓу нив* (с.Ехлоец), дрва (бука и даб) носеле од мес. Стрмол, Крачунец(с.Цер), од мес. Глокчено (бука, даб, јасика), даб од мес. Благуње, а камен од мес.Ранорев (с.Дупјани).

Дрвата најчесто се чувале една година пред да се вградат во куќата (с.Речани). Транспортот на дрвата после сечењето се изведувал со воловски коли (се носеле со кола со два вола), дрва (даб и бука), камен, притоа *со саати се влечеле* (с.Кленоец).

Ако не биле изделкани дрвата, се договарале да ги изделкаат мајсторите, *после се почестуваат со ракија, кафе* (с.Црско). Дрва се носеле од мес. Лиска, Степаноски ливаѓе, Горечки извор (с.Прострање). Се одбирало цврсто и трајно дрво, *ако не се цврсти гредите* (даб или бука) *ќе се дрмат куќава* (с.Црско).

Камен носеле каков што имало во околината од Перево, сив камен најцврст (с.Ехлоец), камен варовник од мес.Краста, од Аврамова Дупка носеле варовник (с.Г.Црско), во с.Речани носеле камен од месностите Попонива, Мезанива, во с.Миокази камен од мес.Краста, во с.Јудово камен од Спила и Чуки, во с.Белица камен од мес.Студено кладенче, мес.Меризи, Церон, Преслап, Бунец, Осојница, во с.Кленоец носеле варовник и лиска од мес.Кристалиште, Бумбиве, камен со кола се носел од мес.Широка Трска, Аврамова Дупка, Вељак (с.Црско).

Притоа се носел варовник или бигор што се употребувал за кошињата, *(се делка со секира, се прави коцка)* (с.Црско). Каменот од речните корита бил мазен - *модричи* и не се употребувал за градење на куќите (с.Црско). Ако куќата била изградена со некавалитетен камен се нарекувала *туланица* (с.Црско). Каменот се носел со кошеви на коњи или со воловска запрежна кола, како и сандачиња за носење земја, или кога ги копале темелите со истата земја се правело кал (с.Црско). Газдата си *прибират материјал, знае колку камен требаат* (с.Црско).

Оџаците се граделе со камен од бигор (с.Србјани) камен од мес.Модрич, Средок, Сложно Место, а бука и даб од мес.Рамна Бука, Поповода, Рале Падина (с.Козичино). Гредите меѓу катот *деми* биле дабови (с.Ехлоец), стреите и чатмите, табани (диреци од таван), беловината се делка (с.Ехлоец) со букови - на фасада - шиндри - *нетаври* (с.Ехлоец), греди во сид – појаси (с.Ехлоец). Најдобро било сечење на дрвото во пролетно време, на *новина* или на *погибел* (с.Г.Црско), за да се исуши дрвото.

Глина - *ума* користеле за правење црепни, ги изработувале преку лето и ги носеле во Врбјани и Охридско за да ги продаваат (с.Кленоец), во калап со три до четири прегради, но се изработувале не-квалитетни тули (с.Г.Црско). Земјани тули - *плиќе* сами правеле за градење на куќите (с.Кленоец), а за покривање собирале камени плочи (с.Ехлоец, с.Козичино)

Земја, односно глина се собирала од местото околу куќата, се мешала со иситнета слама со која се правела кал за мачкање, за сидови, тавани и сл. Посебни мајстори изработувале тули - *плитари*, сушени на сонце, додека печените се нарекувале цигли. Димензиите биле 25 см со 10,8 см со 12 см, се изработувале по шест или осум парчиња во дрвени калапи, кои се полнеле, ќе се поисушеле и потоа се печеле во фурни (с.Црско).

Слама се користела од житарици: пченица, 'рж, јачмен, овес. Најмногу слама од пченица, вршена со коњ, се мешала со кал за мачкање на сидовите од плот, додека 'ржената слама во снопови се употребувала за покривање, подготвена претходно со *снопје, направени со „штици и се чука, на гумно со аргати, снопот се зема, се врзува со киска, на широка штица, се чука да падне 'ржта, се тресе од ситни сламки, ќе останат само убаине сламки, ја врзуваат во снопчиња мали за покрив за куќата. Керамиди се употребувале -кој имаше да купи* (с.Црско). Камени плочи се употребувале за црква и се носени од Бистра. За покривање на куќите се користела само 'ржена слама, која траела 20 години, *подолу се врзујат со прачки за да му даде лик* (с.Г.Црско).

6. Градителски активности

Во Кленоец работеле мајстори организирани во групи – *тајфи* (с.Црско) кои оделе во Белград и Солун на печалба, а во најголем обем работеле со камен (Никола Трајковски, Генадија Тренески, Миладин Богдановски) (с.Кленоец), кои работеле сезонски, се собирале напролет и се враќале зиме. Тие правеле 5-6 воденици во Извор, притоа ја *покажувале силата со подигање на воденичарските камења, малкумина од нив*

можеле да подигнат (с.Кленоец). Мајстори во периодот од шест месеци ја правеле куќата од с.Крушје, Порече (с.Козичино). Тајфите броеле од 6 до 10 мајстори, *да бидат чифт, двајца на кошињата, четири внатре работат* (с.Црско). Често покривањето се изведувало со камени плочи (с.Орланци) во населбите каде што во непосредна близина можело да се крши каменот на тенки – плочести камени парчиња (с.Г.Црско).

Главниот мајстор се договара за термин кога ќе се гради, колкава ќе биде надницата, каде ќе се спие, се договара со домаќинот, за подрумот се договараат надници, после за приземјето и катот, и колку за чатијата, ако некој од групата не работи добро главниот мајстор може да го отпушти, *од утре да не идиш, не сум задоволен од работата. Ако тајфата и главниот мајстор биле на добар глас, чесни*, ги барале повеќе низ селото. Другите членови на тајфата кои помагале се викале - *калциш* (с.Црско). Кога се пазареле неколку куќи (пет) во селото, кога ги работеле се гледал квалитетот, те чекаат *кога ќе завршите ќе идете кај нас*, се гледала и брзината на работата, домаќинот си наоѓа куќа за мајсторите за да ноќеваат, *ние тамо лежевне*, трипати јадење даваат, *надницана е намалена пошто те ранит*. При градењето помагало целото село (с.Црско).

Во с.Прострање се споменуваат водачи на тајфа - *чауши*, Ванчо Јаклески, Сидор Дуракоски, Цветан Шуше и др. Главниот мајстор кажува за положбата на врата, пенцере, оџак, си имал *цртевче, планче* од газдата на куќата, покрај универзални мајстори имало и *дограмаши*, како и посебни занаетчи за изработка на тули- кои работеле организирани во *тулари* (с.Црско).

Од кориите се носат дабје, бука се зема за гредите *деми* на првиот кат. Гредите на горниот кат се прават потенки, од даб кој има срце и е појак. Се премерува за да се предвиди колку *деми*, колку *чатми*, колку *машиќе* требаат за куќата, дали се делкани гредите, одредува домаќинот ако се разбира, ако не мајсторите. Дрва не смеат да се замаат ако се близу до црква. Гредите се влечеле и транспортирале со воловски коли, *севгари волој*. Гредата се дупи со сврдел, се прави *ојница*, се засекуе дрвото, се става клин на јаремот, за долги дрва (8 до 10 м), до три греди се ставале, *потоа домаќинот си спрема ручек за да ги почести* (с.Црско).

Се редат на секоја греда *чатма*, под нив се редат греди – *трпеза*, наоколу се поврзуваат *чатмите*, па се ставаат ступчиња за појачување на чатмите, потоа се ставаат летви и на нив се редат керамидите, на првиот кат се редат *деми* (дабој дрва) од четири вида (благуњ, цер, хрст

и стеш). Благунот има големо срце, церот нема срце, а понекогаш за чатми се зема и бор. Таванските греди се ставаат на растојание од 55 см, а за балкон и чардак се испуштаат нанадвор од куќата (80 до 100 см). За нужник се испуштаат околу 50 см, и најчесто на северната или западната, на задна страна од куќата. Демите се со димензија 15-20 см, делкани, (изделкани 15, 18, 20 см). На балконот се испуштаат греди - *таба*, да биде здрава долга и права. За спојување на гредите и столбовите од дрво се поставува седло - *башлак*, се прицврстува со шајка. За табанот, за куќи каде што е потребна должина од 12 м, се спојуваат две греди по 6 м, со башлак. Бољме се вика плетени прачки за конструкција на сидот, измачкано од двете страни со кал, со димензија до 15 см, додека околу 50 см се испуштаат чатмите за стреата. После се пуштаат куси парчиња на чатијата - опашки на челните страни, а чатмите одат по нив. *Шлеме* е највисоката греда од покривот, со убав изделкан четвртест дирек, се спојуваат со запци - *трнак*, една врз друга греда (с.Црско).

Во сидот се ставаат греди и се израмнуваат со *клепиња*, на 60 до 80 см, да се исправи појасот се ставаат пенцериња, до 120 см растојание, па *појас* се става, се врзуе сидот, да се стегне. По три појаси на еден кат, после првиот појас се ставаат пенцерињата, се нивелира подот со вратата, се остава отвор за вратата, на иста висина со другите врати. Четири чатми на кошевите, четири греди, табанот, стол, *шлемето* и два *папази* (или *маши*) (с.Г.Црско).

Основен алат за мајсторите биле: чекан, мистрија, токмак, штангли за вадење камен, винкла, висок, водна терзија, два до три појаси на сидот, со преклоп за да се закова вратата (с.Г.Црско).

Прозорците се мали без стакло за да се проветрува мирисот од добитокот во визбите, на каратаван од греди се редат летви и се исполнува со земја (с.Г.Црско).

Најчесто во приземјето имало трем со четири соби во куќите во с.Црско, се покривале повеќе со слама или подоцна со камени плочи, сламата се редела со пиралка, се ставале и скали за покривот, за да се качиш побрзо, со вратниче и отвор со кепенче во куќата во *кевар* за *воловите* да ги *затвориш* (с.Г.Црско).

7. Обичаи при градење

Веднаш после договорот за големината и формата на куќата, за организација на материјалите за градење и пазарењето помеѓу домаќинот и водачот на тајфата, се пристапувало кон започнување на куќата. Местото го одредува домаќинот,

да биде близу до обработливи површини, домаќинот ќе си каже која големина на куќа бара, *десет на дванаесет, осум на десет метра* (с.Црско). Се обележува местото и правецот на сидовите, и се подготвува алатот за копање на темелите.

Кога почнуваат да се копаат темелите, пријателите од селото понудуваат, *јас ќе дадам еден синој*, се ангажираат *аргати* кои товарат на скелиња камен, *ќе праит кал, зема помала надница* (с.Црско).

Ако е тврда подлогата темелите не се копаат длабоко, (40-50 см), ако е рофка земјата се прават темелите подлабоки и пошироки, 80 до 100 см (с.Црско), ако е стрмно се предвидува да има повеќе надници. Се внимава куќата да не е близу до комшијата, *да му ојт капаица или сенка да му фаќа на неговиот дел, да остајт метро и пол, да мојт да поминет од куќата*, кај што е неплодно, понастрана од плевна, од гумно, мојт да дојт до пожар (с.Црско). Со градење на куќата најчесто се почнува напролет, а се завршува наесен (с.Црско).

Курбанот го колат домаќините (с.Речани, с.Јудово, с.Ехлоец), газдата (с.Миокази), мајсторот (с.Јудово, с.Ехлоец, с.Цер, с.Србјани), еден од фамилијата (с.Козичино). Од десната страна се коле јагнето, главата се става внатре, се дава ручек, со крвта се попрскува по камењата. Главата мајсторот ја става во темелите (с.Миокази), надесно кон сонцето. На месечина (*исцелет*, с.Речани), се дава вечера во 21.00 ч (с.Речани).

Куќата се почнува со градење во недела (с.Србјани, с.Козичино) или на празник *за да се соберат луѓе* (с.Козичино), или понеделник (с.Дупјани, с.Речани, с.Миокази, с.Јудово, с.Кленоец, с.Ехлоец), среда (с.Речани, с.Миокази, с.Кленоец, с.Ехлоец, с.Цер, с.Белица, с.Црско, с.Г.Црско), четврток (с.Јудово), среда не, *вторник, среда и сабота - несреќни денови* (с.Јудово), во недела сите доаѓаат - *цело село* (с.Кленоец), на новина (с.Црско) *после мајот* (с.Црско), *дур да доит да гинит месечина* (с.Црско), *се раѓа месечината, на погубел не се почнува, исполнета е* (с.Ехлоец). Трпеза си дава домаќинот, за мајсторите и фамилијата, порано домаќинот *не каснуел* (с.Г.Црско). *Нека е аирлија* вика мајсторот и почнува да копа, на десна страна, куќата има секојпат лице, страни и опачина (с.Црско).

Куљбан (с.Јудово), кулбан (с.Ехлоец), се коле за да не дојде до жртви во куќата (с.Црско). При тоа се коле машко јагне (с.Цер, с.Белица, с.Речани), машко јагне со рогови (с.Козичино) со рогови (с.Јудово) или овен (с.Јудово, с.Дупјани), се коле јагне спроти сонцето (с.Ехлоец), браф (с.Цер, с.Дупјани), машки овен (с.Белица).

При градење на темелите се ставале одредени предмети за кои се верувало дека носат среќа при градењето на куќата и за време на користењето на куќата. Притоа во темелот се ставале: метални пари (с.Речани, с.Миокази, с.Орланци, с.Ехлоец, с.Цер, с.Белица, с.Србјани, с.Црско), динари (с.Козичино), глава (с.Речани), жива (с.Речани, с.Орланци, с.Кленоец), сребро (с.Речани, с.Јудово, с.Кленоец, с.Белица, с.Србјани, с.Козичино, с.Дупјани, с.Црско, с.Г.Црско), сребрени пари на сите четири страни (с.Орланци), светено масло (с.Речани, с.Јудово, с.Ехлоец, с.Црско), светена вода (с.Миокази, с.Јудово, с.Србјани), дуле со крпа (с.Миокази, с.Јудово), пченица (с.Орланци, с.Дупјани, с.Србјани, с.Кленоец), за - *деца да се раѓале, жито* (с.Србјани), три вида (пченица, рж, јачмен- с.Црско), ориз во шишенце (с.Орланци), вино (с.Јудово), крст (с.Кленоец), клапче волнено (с.Кленоец), железо (с.Кленоец), босилек, (с.Кленоец, с.Цер), дуле со вода (с.Кленоец), се собирале децата, се мотале главите на децата со бело клупче (с.Кленоец), крвче дрвено од црквата (с.Белица), дуле со светена вода кај главата на јагнето (с.Козичино) на сите четири ќошиња (с.Дупјани), зоб (с.Дупјани) и др. Се сече јагнето и се спрема ручек, а мајсторот ги собира парите (с.Цер). Поп се вика (с.Орланци), на сите четири страни со светено масло (с.Орланци). Се ставаат на темел кон сонцето, се собира народ (с.Миокази) во десниот кош (с.Кленоец, с.Црско), на кош (с.Србјани), на десната страна во темелот (с.Козичино), комшиите на помош доаѓале (с.Козичино), на исток (с.Дупјани, с.Г.Црско), се дава ручек (с.Дупјани), се вика фамилијата (с.Црско).

Додека се гради се полни дуле со вода, ново дуле (с.Ехлоец, с.Г.Црско), по завршувањето се чува уште некое време (с.Ехлоец), дуле со шамиче на првиот кат, на вториот кат дуле со светена вода, се качува нагоре како се гради (с.Козичино). На куќата се става дуле од кое пијат со цвеќе од градина, *расцутено* (с.Белица). Се става стомна, ја носи невестата или девојка, со крпче, босилек, со вода стои на кошот, *како расте угор сидот, и на крај на черен си го ставаат горе* (с.Црско), *како бакшиши на куќата* (с.Црско). Се ставаат појаси на сидот, *ги врзует гредите* (с.Црско).

Темелот ноќе го чува домаќинот (с.Речани, с.Цер), *на полна месечина* (с.Орланци), *месечина да исполнува, да оди нагоре* трипати врзат околу куќата, спрема сонцето се става (с.Јудово), додека не се затвори темелот- лежи човек, да не фрли некој нешто (с.Јудово), се чуваат темелите да не направи некој нешто, блиски од куќата вардат (с.Ехлоец), домаќинот си го лежи темелот (с.Белица), се чуваат темелите, стар човек (с.Козичино) додека се исполни темелот до еден метар (с.

Козичино), домаќинот прави *сушинка*, да си лежи ноќта до темелот, *да не се прибираат некој околу куќата* (с.Црско)

При поставувањето на покривната конструкција се поставуваат гредите и притоа се практикувале одредени обичаи на донесување подароци за мајсторите. Во периодот кога се покрива куќата, мајсторите работата на поставување на гредите од покривната конструкција, при што се практикува обичајот да се носат подароци од страна на блиски родини, соселани: Ескии – дарови за мајсторите (с.Јудово) дуле и пари, мајсторите ги собираат парите (с.Јудово), *аскија* - фрлаат чатија (с.Кленоец, с.Цер), *бескија* (с.Ехлоец), роднините носат дарови (с.Цер), азгии - дарови за мајсторите (с.Белица). Притоа горната греда се украсува и се означува како место за закачување на подароците. На *папозот на шлемето* се врзува конец, крвче или две крвчиња, прв дар му дава газдата на мајсторот, *ајде аурлија нека е* (с.Црско). Кога се покрива куќата се става крст (с.Речани, с.Орланци, с.Ехлоец, с.Белица, с.Козичино), два крста (с.Србјани), кавраче бело (с.Речани), платно- тулбен (с.Речани), аскија, (дарови, чорапи) (с.Орланци), цвеќе (с.Орланци, с.Србјани, с.Козичино), трендафил (с.Орланци), цвеќе, крст (с.Ехлоец), крвче од босилек и цвеќе (с.Цер), босилек (с.Белица, с.Србјани), јаболко на горниот дел на крстот, со црвени кончиња врзано за босилекот (с.Белица), шамиче (с.Србјани) се ставаат под покривот внатре (с.Србјани). После покривањето крвчето останува на таванот (с.Орланци), се става дуле со шамиче(с.Орланци), бардак кој се дополнува (с.Орланци), дуле на десниот кош на покривот, се дополнува со вода и крстот(с.Кленоец).

Мајсторот застанува на местото под главната греда, каде што се работи на покривната конструкција, и кажува: *Богата да биде, да напредува газдата* (с.Речани), *го бојосует секој што ќе донесе, кој го почести домаќинот, да му е жива фамилијата, до година да му се роди челад, да живее домаќинот* (с.Миокази), *блосует мајсторите, ги подари мајсторите, да му е жива домаќинката,* (с.Орланци), *блаосујте мајсторите, подарок на куќа, да е жив газдата, да му е жива фамилијата,* (с.Јудово), *20-30 души носат дарови* (с.Јудово) *берикатверсен* (с.Јудово), *да му е жива слава, да му е жива фамилијата* (с.Кленоец) *даде бакшиши, да му е жива фамилијата, да му даде господ се, сполај му* (с.Ехлоец) *го дарува на јапијава, фиљан човек, ја сајдиса јапијата, да му е жива мајка, татко, фамилијата* (с.Белица) *дал поклон на јапијата-чатијата, богосиља, да му се живи фамилијата, берикатварсан*(с.Србјани) *домаќинот вепоканува на ручек, да видите, да посветите, да му е среќна*

куќата, да му е жива фамилијата, децата, 3 пати вика на чатијата, сабајле, напладне и навечер (с. Козичино), бросујте мајстори, газдата донесе бакшиш на куќата, е израдува куќава, и сајдиса мајсторите (с.Црско), да е жив домаќинот, да е жива челафта, родители и најодзаци се да е жив, сполај му бериќатверсен (с.Црско), кој донесе да е жив, сполај му (с.Црско), бросујте мајстори за бериќет од М:И: дарот, донесе крпа (с.Г.Црско). Притоа мајсторите чукаат на гредите, врева да се прави, кураж се дава за викањето (с.Црско)

Кога се завршува со градбата на куќата се практикуваат обичаи околу првото влегување во куќата за нејзина заштита. Во куќата прв влегува млад човек (с.Речани), влегува домаќинот во еден после полноќ, на полна месечина, носи бакарно ѓумче, погача и го пали огнот, го носи огнот од старата куќа, стол се носи, софра, сукалка (с.Миокази), домаќинот на целует месечина, со сукало, сребрено париче, во сите соби (с.Орланци), пали оган (с.Орланци), прв влегува домаќинот, се спрема вечера, а најчесто се влегува на празник, сабота, недела (с.Козичино). Домаќинот влегува во куќата во среда, дава бакшиш за мајсторите, на новина, месечината кога ќе се роди (с.Цер), најстариот домаќин прв влегува (с.Дупјани), на погубел, последна месечина - кога вечерала - цела месечина, од новина на погубел, тој ден се вселува, се влага ноќе после 12 ч, во 12.10 ч (с.Дупјани). Се влегува во куќата на погубел (округла) месечина, двенеделна (с.Орланци), се верува - вечера месечината (с.Орланци), на новина (с.Црско). Се влегувало во среда навечер, најстариот од фамилијата, се собираат сите деца, се носи цел леб, благо и најстариот пали оган и ќе преспие (с.Кленоец). Додека се гради ја чува стар човек (с.Кленоец), прво влегува дете, таткино и мајкино (с.Ехлоец), газдите палат огин, прва вечер сите спијат во куќата, со посвечено подготвени (с.Ехлоец), домаќинот дава ручек (с.Белица), првата вечер преноќуе стар човек од куќа (с.Србјани), земаат црни мачки во нова куќа (с.Србјани). Кога ќе се заврши чатијата од старата куќа се носи стол во новата, обично stole, столето се става во покривот и си стои таму, додека оган пали најстариот домаќин (с.Дупјани), најчесто во среда (с.Црско), после 12 се зема погача, се отвара куќата, ај аирлија да е, маче пуштаат, на огин може да зготви нешто, со лопатче - касија, внесуваат жар, се става темјан, чади и се пее молитва (се вика поп), по собите ќе помине, ќе замириса темјанот (с.Црско), жарје носеле, животинче пуштале, и со десна нога се влегувало, жената, домаќинката го пали огнот, после 12 ч, се чува икона, (да стои четириесет дена во црква), во главната соба се внесува и се става кандилце, босилек (с.Г.Црско).

Се меси погача, поп поминува и ја богословуе куќата, се носи од бакар – ѓумче, столоита да биде, за многу години (с.Јудово) кога ќе полнит месечина, кога оди нагоре, а не кога ќе празни (с.Кленоец), цел леб, со босилек (с.Ехлоец), се крсти вода и масло, се прскаат ѕидовите однатре (с.Белица).

Даровите се ставаат во шамија или во чаршав на крајот на денот, се виткаат и следниот ден пак ќе се стават, после кога ќе завршат, мајсторите си ги делат, крвчињата се коваат на папазите и остануваат во покривот, како и стомната (с.Црско). Кога е готов покривот, даровите ги делат мајсторите (с.Ехлоец).

8. Градителски тајфи

Во овој регион потеклото на мајсторите што работеле на градењето на куќите било од повеќе области. Мајсторите во (с.Речани) биле од Локвица (Порече) куќата правена 1933 г.; во с.Миокази имало 10 мајстори од Лисичани, Пласница, доаѓале на еден месец; во с.Орланци доаѓале од Порече и Дебрани, кои изградиле 3-4 куќи; мајстори во с.Јудово (1902-1903) од Малкоец и Поповец, Душегубица, од Извор (Кичевско) 5-6 мајстори во група, работеле 6 месеци, ѕидале камен со дебелина на ѕид од 80 см (с.Јудово); додека мајстори од Октиси, Струшко, работеле во с.Кленоец.

Мајстори во с.Ехлоец од Воден, Скопје, Белград, во периодот околу 1935 г се споменуваат Огнен Фиданоски, Страше Фиданоски, Мирче Софрески, Тоше Момироски, Ристо Богески, Спироски Богески, Јанко Богески, дрводелци - Тане Лазаровски, Мирко Макрески, Бацо Макрески, Методија Деспотовски, Нуфре Негрески, Сотир Каранфиловски, Ристе Макрески, Аргил Ристески Мане Милоски и др, оделе на печалба во Белград. При крајот на годината за време на божиќните празници си доаѓале дома. Работеле и мајстори од Врбјани (с.Ехлоец), дневницата им била 1-2 денари, а за една зима ваделе и до 80 кубика камен. Мајстори во с.Цер - Темелко Бушкоцки, Крсте Китески, Дамче Чаткоски, работеле во Црско, Простриње, Велмевци, додека од Смилево доаѓале мајстори. Мајстори во с.Белица од Поповец, се споменува водач на тајфа (1890) Ацко Соколески, Димо Априлоски, имало мајстори од Турје, Слатина (Копачија), кои ги граделе куќите (с.Белица), мајстори и калции 10 – 12 души (с.Козичино). Во с.Дупјани работеле мајстори дебрани (1914), од Порече и од Копачијата (Кичевско).

Во куќите се правела мала полица, 10 см издана од ѕидот, со постолје, ко рамче со икона внатре, се става на исток од куќата, но претходно

стоела во црква една недела, при што се става и филцан со масло. Се верувало дека на тој начин ќе биде заштитена куќата од лоши работи. Се верувало дека секоја куќа си има по еден смок и по една змија, кога се јавува, се верува дека ја чува куќата, и затоа не требало да се тепаат, *си вртат околу куќата* (с.Г.Црско).

Најприсутни градители биле мијачките мајстори сидари од Порече, од Железнец и Копачијата, кои работеле најчесто со камен или дрво. Во куќите во котлините се применувал *кернич* или *плит*, а подоцна и тули, додека покривањето со слама е заменето со камени плочи и подоцна со керамида. (Смиљаниќ, 1931).

Во ова подрачје е карактеристична постојаната промена на структурата на тајфите, во рамките на техничките, локалните, општествените и уметничките прилики, со силно влијание од локалната традиција и сфаќања за градење на живеалиштата (Светиева, 1992). Според методот на работа и организација може да заклучиме дека тајфите од овој регион спаѓаат во типот на специјализирани мешани градежни тајфи, каде што подредени градители работеле на одредени фази во текот на градењето и украсувањето на живеалиштата.

Голем број градители од Кичевско работеле на црковни објекти, како семејството Филиповци од Осој (Корнаков 1992), кои работеле во с.Еловец или во Белица, уметници од родот Огњановци од Гари. Се спомнуваат и мајстори - *дунѓери* кои потекнувале од с.Орланци, с.Србица и др. (Светиева, 1992). Влијанието на тајфите што работеле на маркантни црковни објекти во градовите и селските населби, повремено граделе и декорирале и одредени станбени објекти во населбите и на куќите на влијателните поединци од средноимотните слоеви на населението.

Во регионот на Кичевско се среќаваат куќи на кои е забележан натпис со податоци за годината на градењето, иницијали на семејството или домаќинот и градителите (с.Цер, с.Прострање). Најчесто се обележува на горната страна од аголот на куќата на предната – челна фасада.

При стилот на градење и украсување на станбените објекти доминира влијанието од локалната градежна традиција, но и под влијание од други доселени етнички групи во 19 век, кои дејствувале покрај градежната активност и во резбарската декорација во ентериерот на куќите. Покрај силното влијание од дебарско – реканските тајфи, потребно е да се земе предвид и влијанието на занаетчиите од Охрид, како силен културно- економски центар во овој регион.

Заклучок

Влијанието во одредување на доминантниот тип на куќа што се градела во селските населби во Кичевско е близината на Дебарскиот регион, односно влијанието на грчко-егејскиот тип на куќа (Цвијик, 1987), односно планината Бистра и концептот на затворен просторен концепт на куќа од камен. Секако има влијание и континенталната климата, која преку планинскиот предел има потреба за живеалиште со приоритет на заштита од суровите услови во планинските пејзажи.

Покрај скромните градежни и естетско- декоративни вредности на моделот на куќа во кичевскиот регион, можеме да констатираме дека се дефинирале одредени специфики на градителски израз при градењето на станбените рурални градби. Дефинирањето на затворениот просторен концепт со доминирање на каменот, произлегол од климатските услови и постоењето на ресурси од камен во непосредната околина на населбите. Скромните декоративни обработки на оградите од чардакот и други елементи, содржат умерена декорација на надворешниот изглед. Ентериерот има скромни просторни карактеристики со умерена присутност на покуќнински предмети, приспособени за потребите на семејствата.

Сепак се дефинирал одреден модел што имал влијание и од присуството на градителските тајфи, кои применувале одредени елементи во занаетчиската техника што ја усовршувале и во други региони каде што престојувале и работеле. Обичаите околу градењето и користењето на живеалиштата има задржано елементи на локални карактеристики слични со соседните региони и етничките обележја на православно население.

Врз основа на истражувањата може да се дефинираат рамките на валоризација на податоците и вредноста на етничкиот пристап со зачувани локални вредности, кои е потребно да добијат свое место во разновидноста на станбените модели на живеалишта на територијата на Македонија, а особено во контекст на регионите со слични конструктивни и градителски карактеристики.

Информатори:

Светислав Кузмановски, род 1934, с.Речани
Благица Крстевска, род.1936, с.Речани
Милева Николовска, род 1925, с.Миокази
Благоја Алексовски, род 1930, с.Орланци
Богдан Богданоски, род 1930, с.Јудово
Зоран Данилески, род.1925, с.Јудово

Спасе Јовановски, род.1931, с.Ехлоец
Мирко Периоска, род 1927, с.Цер
Горица Периоска, род.1927, с.Цер
Зоре Марковски , род.1924, с.Белица
Стојмирка Ристеска, род 1937, с.Белица
Даница Колоска, род 1931, с.Белица
Војо Јовановски, род. 1935, с.Србјани
Добре Димитриоски, род 1919, с.Козичино
Кочо Кочовски, род 1927, с.Дупјани
Васа Кочовска , род 1930, с.Дупјани
Нанчо Чакароски, род. 1925, с.Прострање
Ќиро Матески , род.1917. од с.Големо Црско

Библиографија

Д. Ќорнаков, *Творештвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на 18 и 19 век*, Прилеп, 1986.

А. Светиева, *Резбани тавани, долати врати во Македонија*, Институт за фолклор Марко Цепенков, Скопје, 1992.

Т. Смиљаниќ, *Кичевија, насеља и порекло становништва*, СЕЗБ, LI, Насеља и порекло становништва, књ. 28, Београд, 1935.

Ј. Трифуновски, *Кичевска котлина, сеоска насеља и становништво*, Скопје, 1986.

Ј. Цвијиќ, *Балканско Полуострво*, књ. 2., Београд, САНУ. 1987.

Petar NAMIČEV , Ekaterina NAMIČEVA

THE TRADITIONAL ARCHITECTURE IN THE REGION OF KIČEVO FROM THE 19th AND THE BEGINNING OF THE 20th CENTURIES

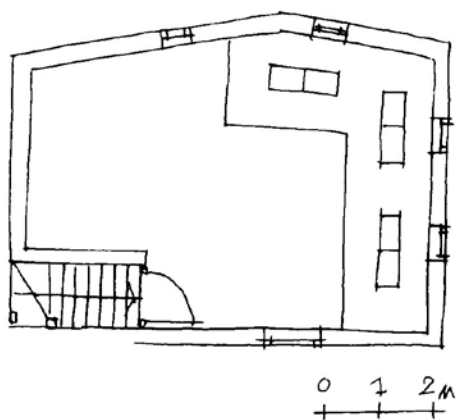
Summary

Alongside the modest building and aesthetic – decorative values of the model of homes in the region of Kičevo, we can assess some specific features on behalf of the rural living dwellings. The self-contained space was defined by dominant use of stone, as result of the climatic features of the region and the adjacent resources of stone near the settlements. The modest decorative adornment of the fence on the terrace and other elements, have moderate character of the exterior image. The interior is simple with modest use of furniture adapted for the use of the families.

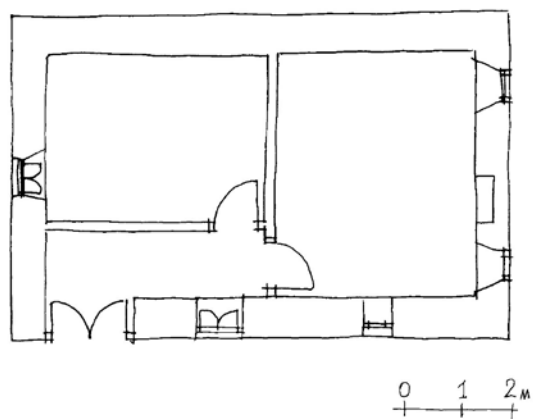
However, a definite model was created which was influenced by the building groups-known as ta-

jfi, which used some specific elements in the building technique that were developed from the places they stayed and worked. The features of the nearby regions and the ethnical insignia of the orthodox population have continued in the practise of building and use of the homes.

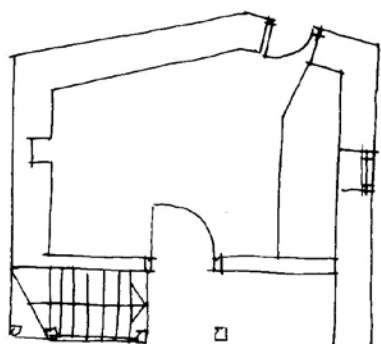
From the research we can define the frames of valorisation from the data and value of the ethnic approach in preservation of the local values that were needed in accomplishing the place of the different house models on the territory of Macedonia. This is especially in context of the similarities in the building characteristics in the region.

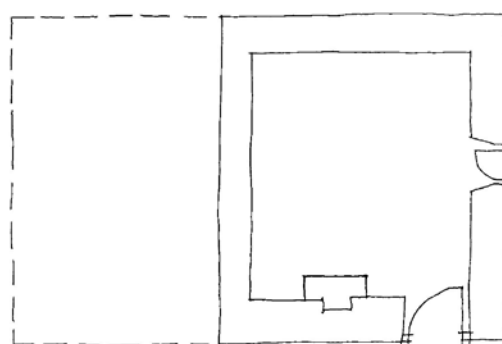
Сл.1. Основи на амбар во две нивоа,
с.Раветино, 19ти век

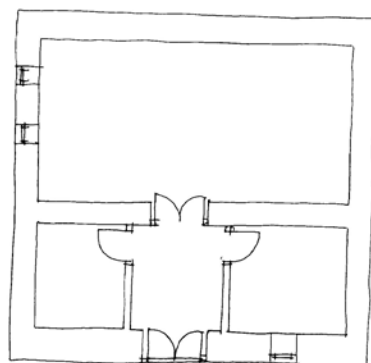
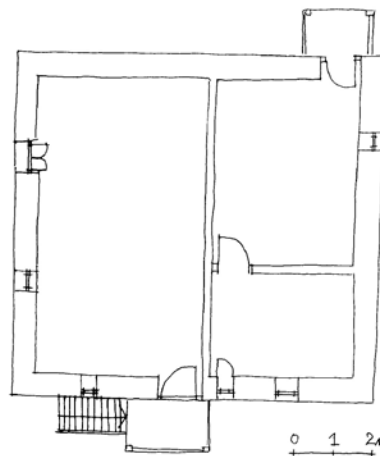
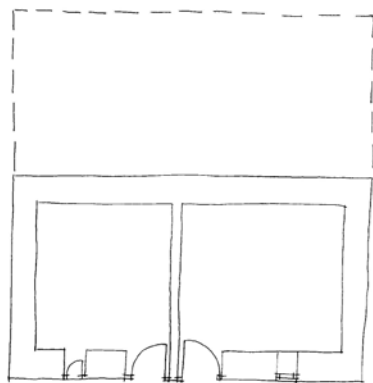
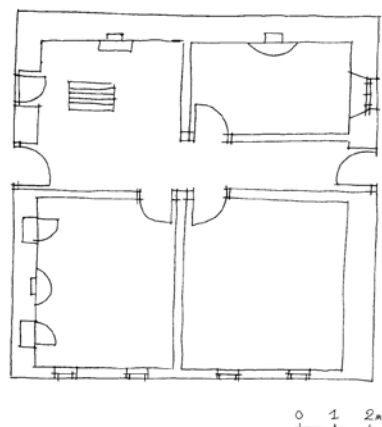
Сл.2. Основа на куќа на приземје и вкопан
подрум, с.Цер, 19 ти век

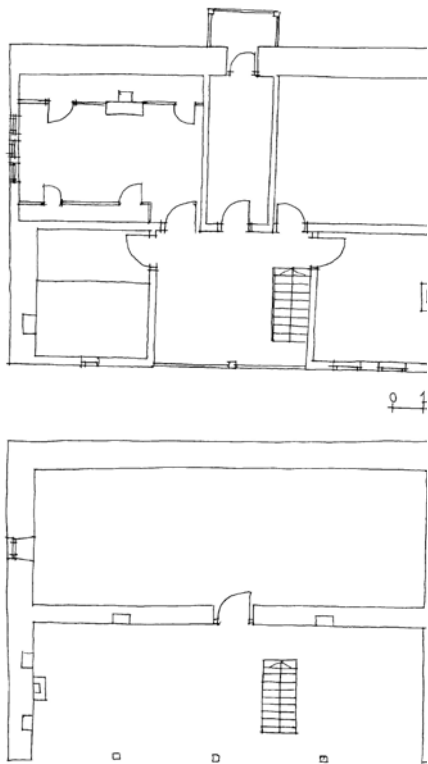

Сл.3. Основи на куќа на приземје со вкопан
подрум, с.Иванчица, 19 ти век

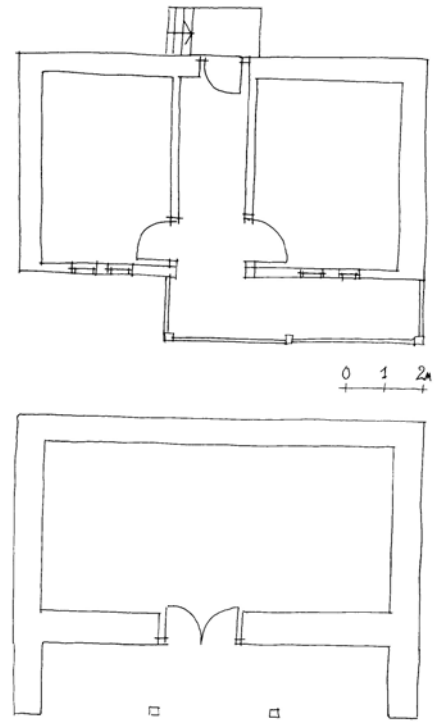

Сл.4. Основи на куќа во приземје со вкопан
подрум, с.Црско, 19 ти век

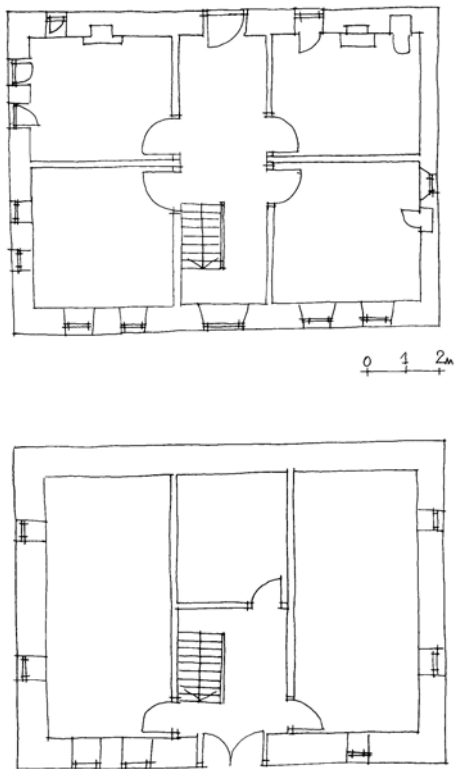

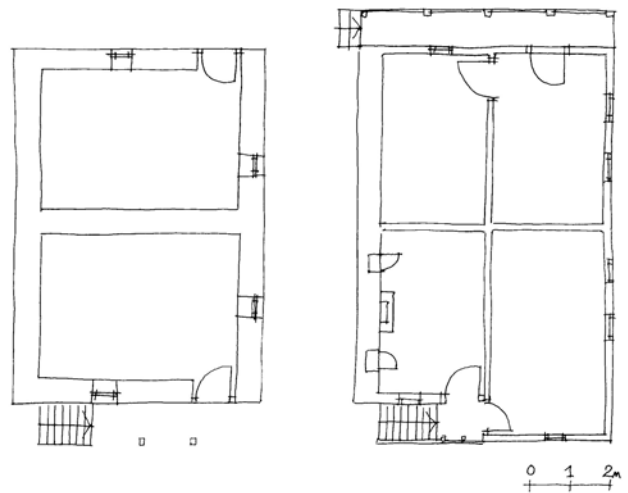
Сл.5. Основа на куќа во две нивоа со отворен чардак, средишно поставен, с.Србјани, 19 ти век

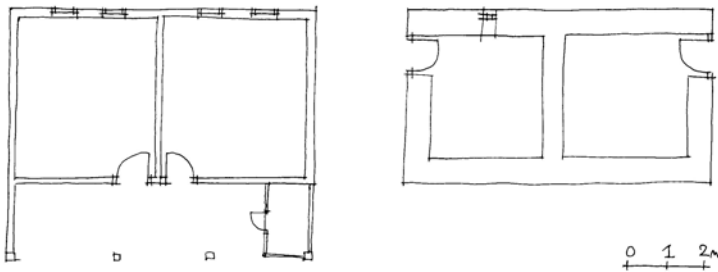
Сл.6. Основи на куќа во две нивоа со отворен чардак, странично поставен, с.Јудово, 19 ти век

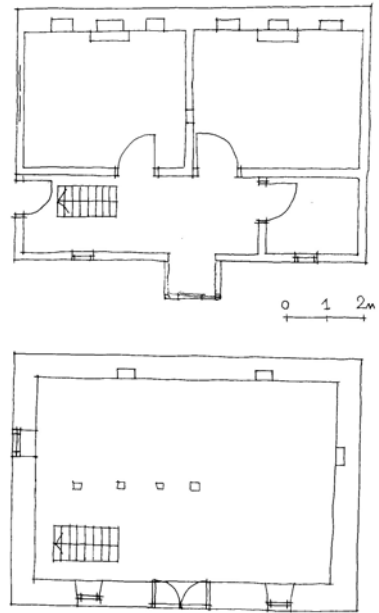
Сл.7. Основи на куќа со приземје и кат, од затворен тип, с.Јудово, 19 ти век

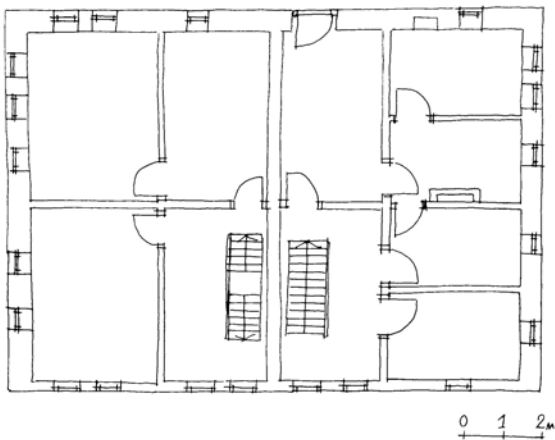
Сл.8. Основи на куќа со приземје и кат од затворен тип, с.Кленоец, 19 ти век

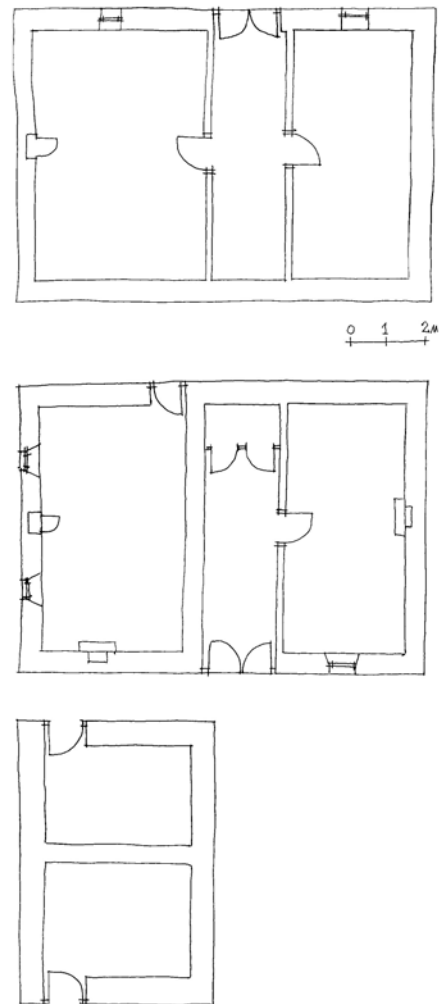
Сл.9. Основа на куќа со трем и вкопан подрум, с.Кленоец, 19 ти век

Сл.10. Основи на затворен тип на куќа со приземје и кат, с.Миокази, 19 ти век

Сл.11. Основи на братска куќа, со приземје и кат од затворен тип, с.Миокази, 19 ти век

Сл.12. Основи на куќа од затворен тип во три нивоа, с.Белица, 19 ти век

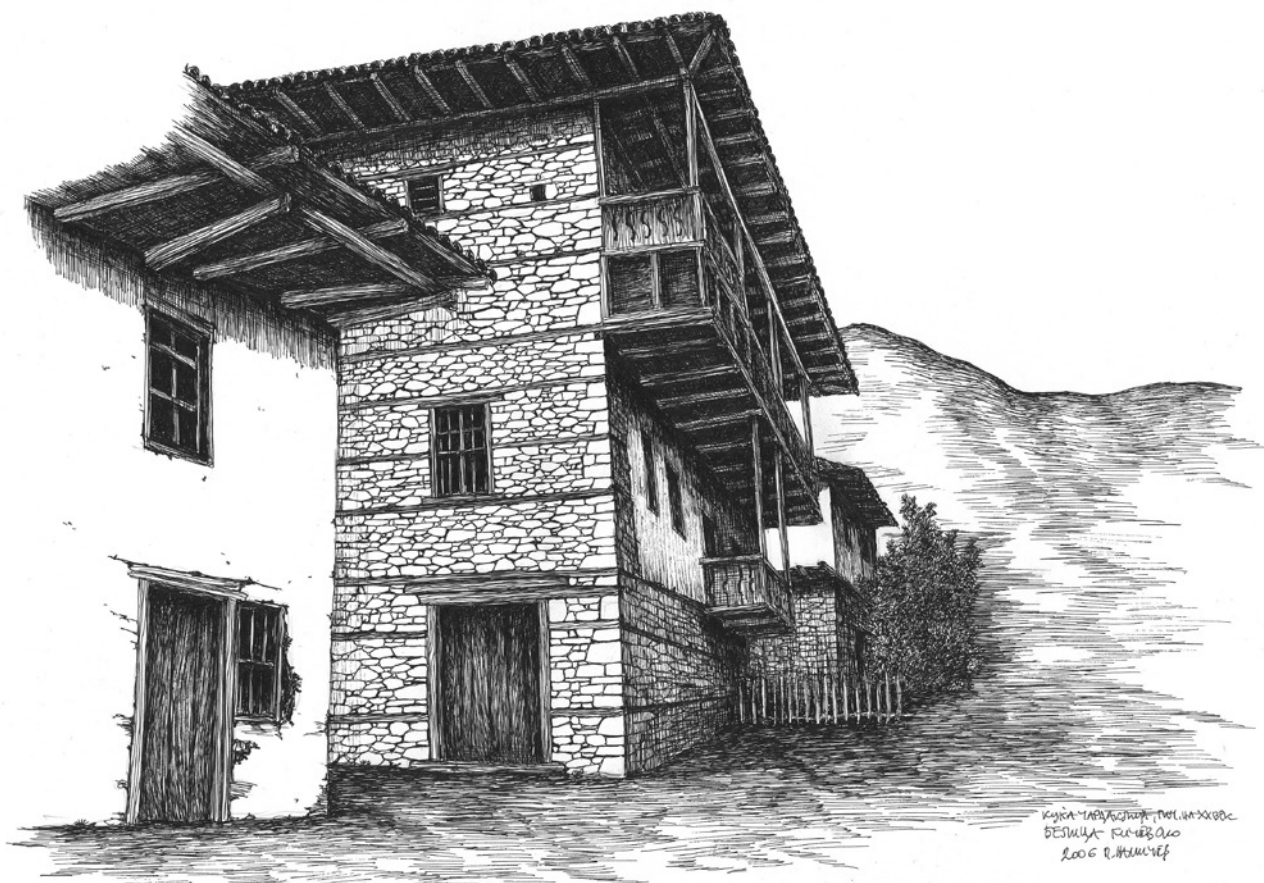
Сл.13. Изгледна порта од селски двор, с.Миокази, 19 ти век

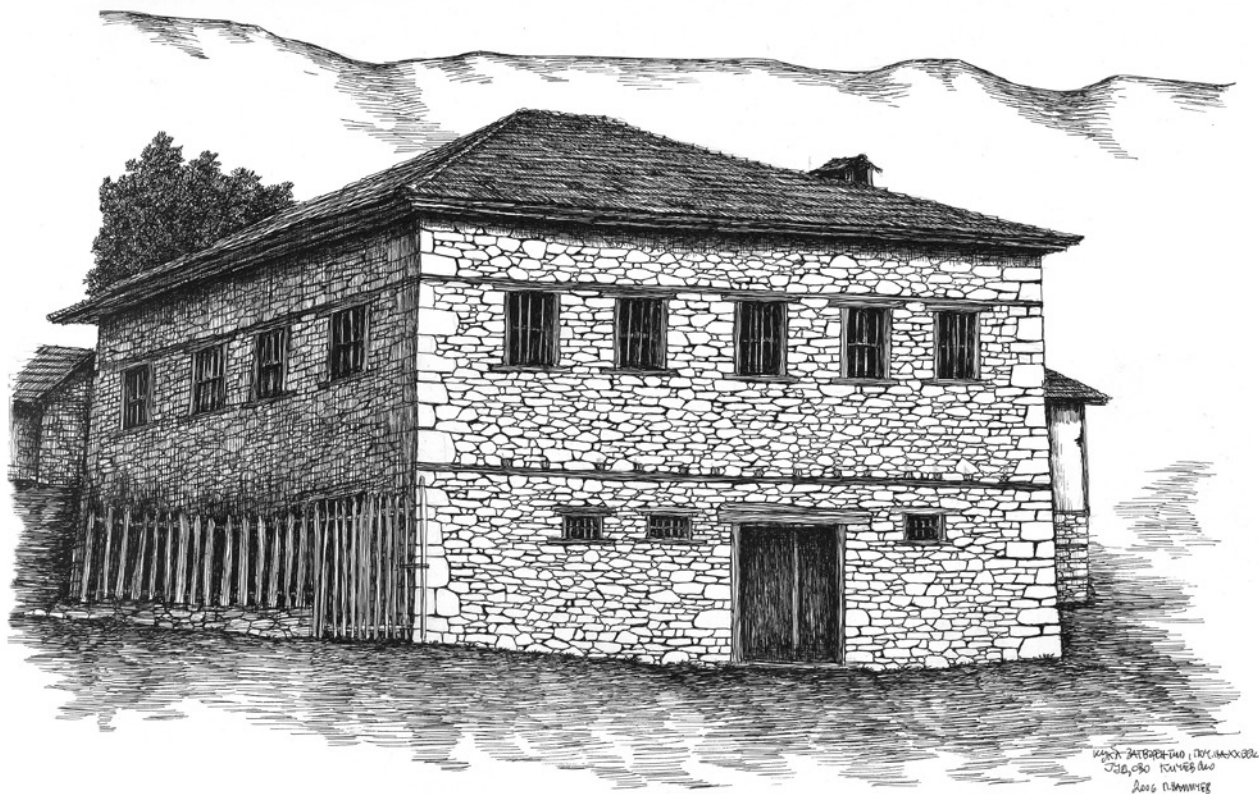
Сл.14. Изглед на амбар од селски двор, с.Миокази, 19 ти век

Сл.15. Надворешен изглед на куќа од затворен тип, на две нивоа, с.Мироакази, 19 век

Сл.16. Изглед на куќа со отворен чардак, с.Белица, 19 ти век

Сл.17. Изглед на куќа од затворен тип, с.Јудово, 19 ти век

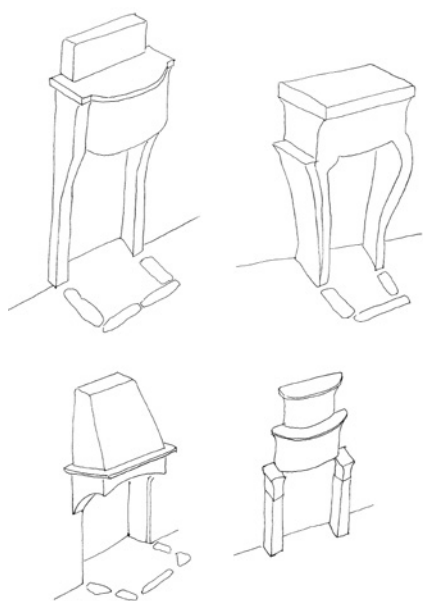
Сл.18. Изглед на куќа од затворен тип, с.Дупјани, 19 ти век

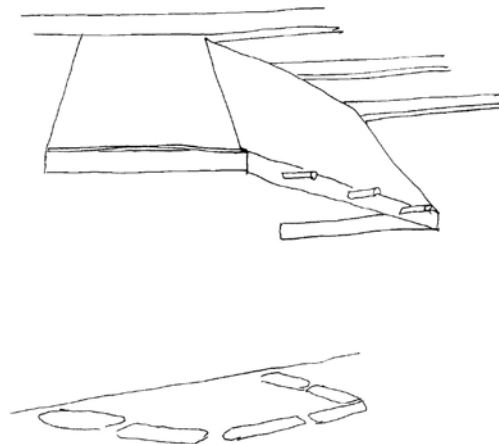
Сл.19. Изглед на куќа од затворен тип, с.Дупјани, 19 ти век

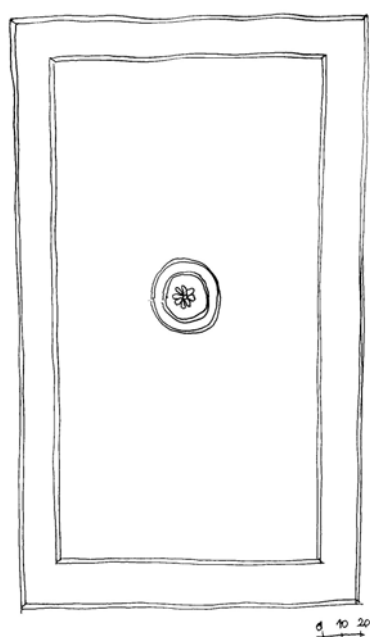
Сл.20. Изглед на куќи во поставени во низа, с.Речани, 19 ти век

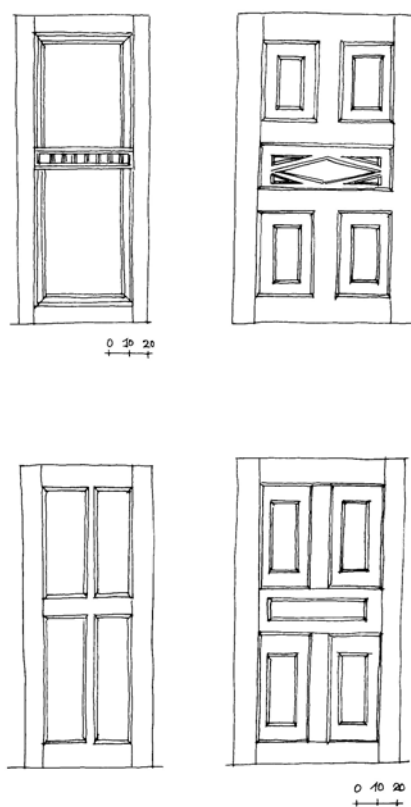
Сл.21. Изглед на огништа, с.Цер, с.Кленоец,
с.Иваништа

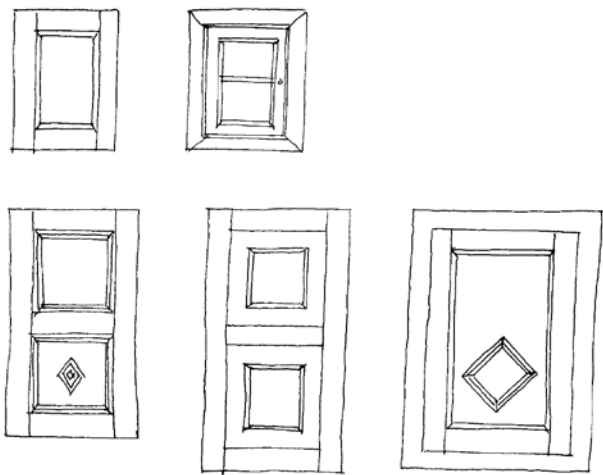
Сл.22. Изглед на отворен тип на огниште,
с.Рабетино

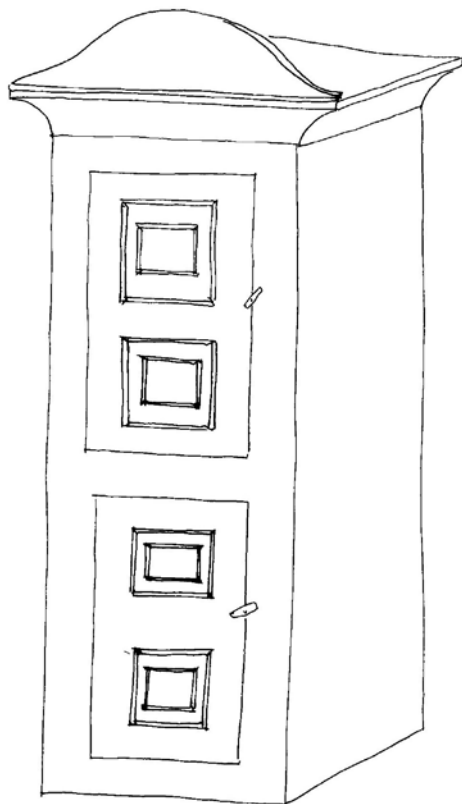
Сл.23. Изглед на таван со декорација од колце,
од одаја, с. Цер

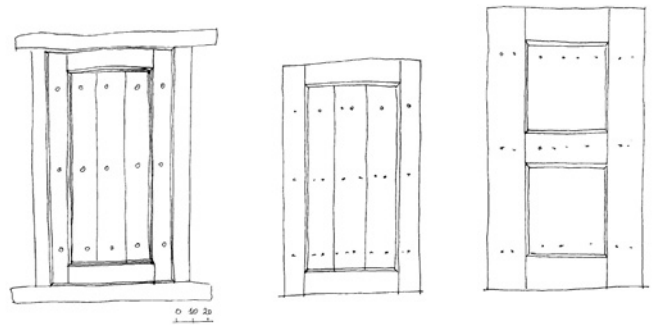
Сл.24. Изглед на внатрешни врати, с.Србјани,
с.Кленоец, с.Иваништа

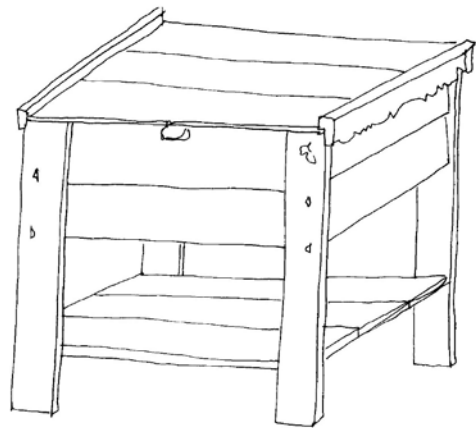
Сл.25.Изглед на внатрешни врати,
с.Јудово, с.Белица, с.Иваништа

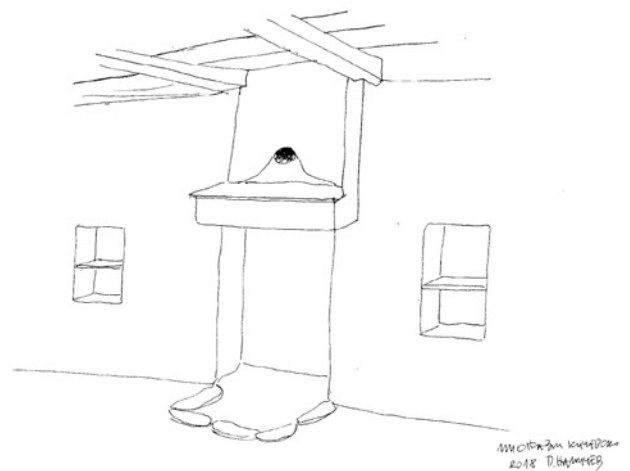
Сл.27. Изглед на самостоен долап, с.Иваништа

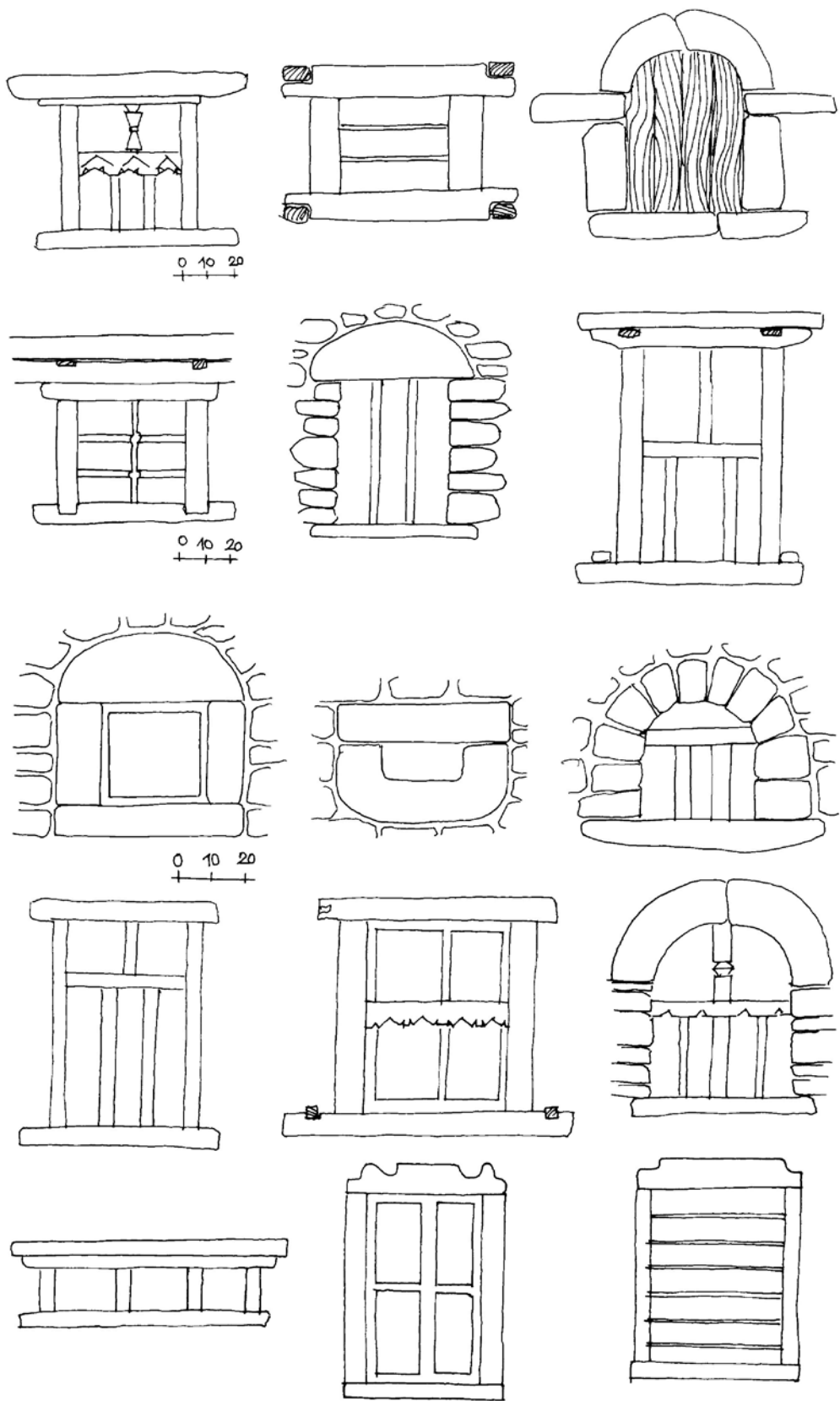
Сл.26. Изглед на надворешни врати,
с.Иваништа, с.Цер, с.Црско

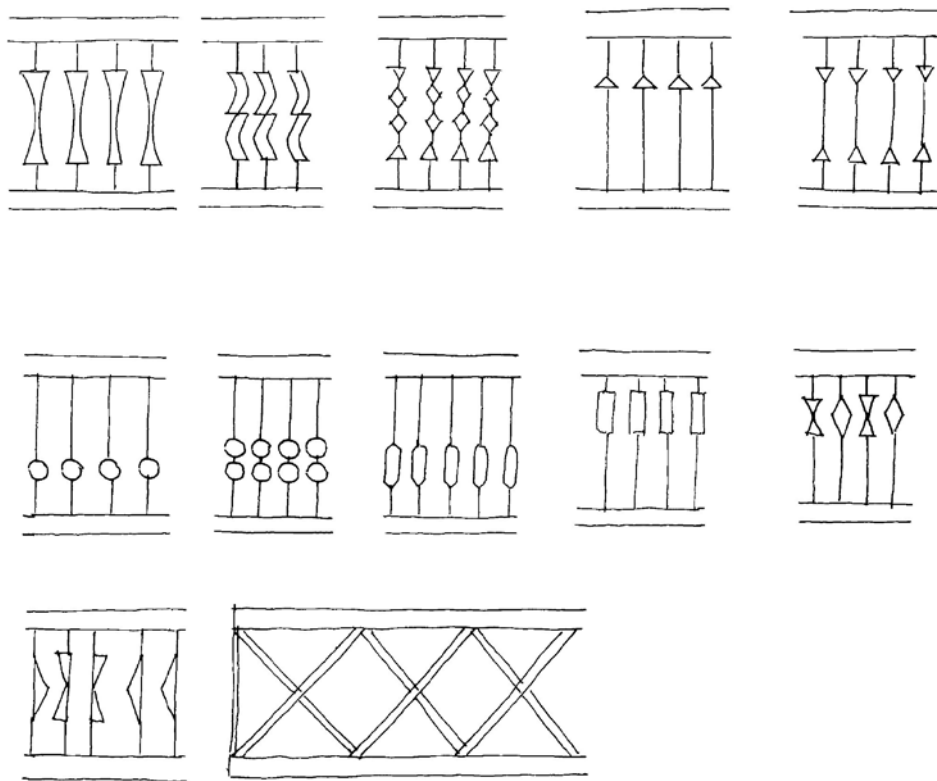
Сл.28. Изглед на дрвен ковчег, с. Цер

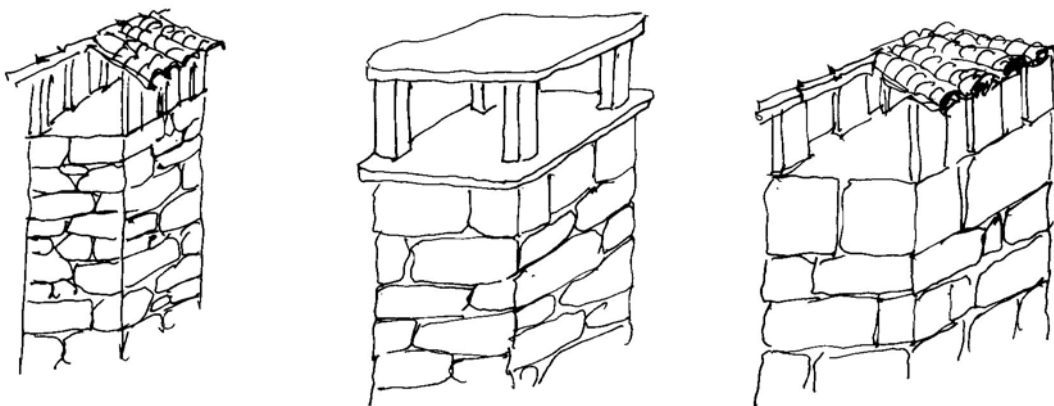
Сл.29.Изглед на огниште од одаја, с.Миокази

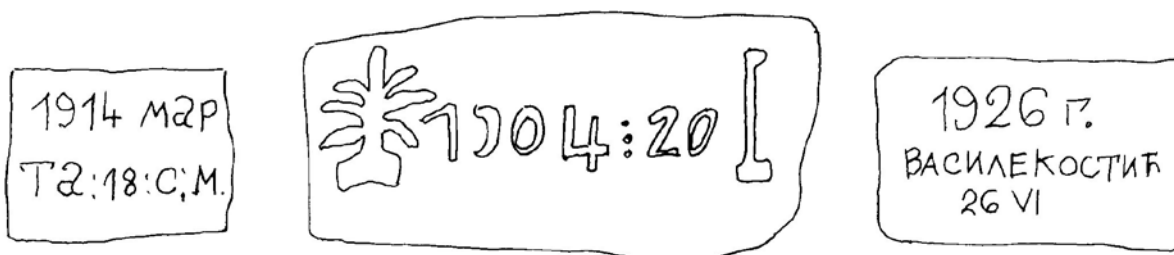
Сл.30. Изглед на прозорци со различно ниво на декорација, кичевско, 19 ти век

31. Изглед на декорација на ограда од чардак, Кичевско, 19 ти век

32. Изглед на форма на оџаци, с. Цер, с. Прострање, с. Србјани

33. Изглед на ознаки на фасада на куќи, с. Цер, с. Прострање

